

ПРИЧА О ПРИВАТИЗАЦИЈИ

велика обећања - скромни резултати

На Саветовању “Текућа привредна кретања и опције економске политике за 2003. годину” које је одржано 12. и 13. децембра 2002. године у организацији Научног друштва економиста, Економског факултета у Београду и Привредне коморе Србије поднео сам реферат “Србија на добром (реформском) путу или не?”. Програмски савет је одлучио да се у Зборнику радова са наведеног саветовања (Економски анали, тематски број, година XLVI) “због обимности материјала” објави само део мога реферата, а изоставе поглавља која се односе на приватизацију и нереални курс динара. Априлско (2003) саветовање - “Нова решења у регулативи приватизације - досадашњи резултати и очекивани ефекти” - је прилика да изложим свој став везан за приватизацију водећи рачуна да реферат и по обиму задовољи захтеве Програмског савета.

* * *

Приватизација која се спроводи у Србији покреће многа веома значајна и интересантна питања, а ја ћу се у овом раду превасходно задржати на проблематици избора адекватног модела приватизације. Али пре тога желео бих да укажем на два начелна питања везана за приватизацију. Прво, како неко може да продаје имовину која није његова?

Друго, да ли приватизација, као један од кључних сегментата реформи, може бити успешна уколико је погрешна основна концепција реформи?

Владајућа елита у Србији определила се за нови модел приватизације – продају предузећа, односно продају друштвеног капитала. Тако имамо ситуацију да држава продаје, не своју – државну, него туђу – друштвену имовину. Није се сматрало за потребно да се пре приватизације изврши подржављење друштвене својине како би се утврдио “титулар својине” односно како би друштвена својина добила “познатог власника” (што је био случај у другим државама, бившим републикама СФРЈ – на пример, у Хрватској је извршено подржављење друштвене својину “претворбеним законима” из 1991. године) него држава продаје друштвени капитал. Вероватно да би некако превазишла ту нелогичност Агенција за приватизацију, скоро свакодневно у средствима масовног информисања, оглашава проспекте предузећа за које је покренута иницијатива за приватизацију и уводи нову категорију власништва “друштвено/државни капитал” што доводи до још веће појмовне “збрке”. То је само један, али веома илустративан, пример односа нове владајуће елите према правној држави и владавини права.

Код приватизације банака поступљено је на другачији начин. Ту је дошло прво до подржављења. Наиме, Република Србија је по основу преузимања обавеза према Париском и Лондонском клубу и по основу девизне штедње конвертовала тако настала потраживања у капитал банке и постала њихов већински (у случају седам банака) или мањински власник. Акције стечене на овај начин продаваће домаћим (која су у приватној својини) или страним

правним лицима преко Агенције за осигурање депозита, санацију, стечај и ликвидацију банака. Тако ће у случају банака државна агенција продавати своју - државну имовину за разлику од предузећа у којима државна агенција продаје туђу – друштвену имовину.

Међутим, и у случају подржављења и касније приватизације банака има доста спорних питања од којих ћемо овде указати само на нека од њих. Прво, да ли је подржављење банака извршено на законит начин (пословним банкама су без њихове воље одузете обавезе према Париском и Лондонском клубу и према старим девизним штедишама, које су претворене у акције у својини државе по књиговођственој вредности – без обзира на отписе и репрогамирања ових обавеза према крајњим повериоцима), и друго да ли је уопште у интересу земље да иде на брзу приватизацију банака (о томе ћемо рећи нешто више мало касније)? Наведимо још само једно од спорних питања. Пре свега, спорно је да Агенција учествује у управљању банкама по основу акција у власништву државе, јер тиме долази до недозвољеног конфликта интереса. Поставља се питање како Агенција може ефикасно да обавља функцију заштите депозита у ситуацији када истовремено има и функцију фактичког власника пословне банке. С друге стране, поставља се и питање како Народна банка може квалитетно да извршава функцију супервизије пословних банака када је она посредно преко Агенције (којом *de facto* управља) фактички реализује власничку функцију у пословним банкама. У савременом банкарству се искључује било каква власничка веза између централне и пословних банака. Међутим, до конфликта интереса данас долази и у много осетљивијим доменима, а ништа се не предузима да се та питања законски

регулишу и у пракси елиминишу, те на ове сукобе интереса ретко ко и указује.

У ранијим текстовима сам тврдио да је од актуелне власти у Србији прихваћен, у основи, погрешан приступ реформисању привреде,¹⁾ из чега произилази да се не могу очекивати ни нарочито успешни резултати у појединим њеним сегментима, па ни у области приватизације. У основи економских реформи које се спроводе у Србији лежи либерални програм радикалних економских реформи који је заснован на “Вашингтонском консензусу” према коме су само оштра финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде, те масовну приватизацију довољни да елиминишу стагнацију и иницирају економски раст.

Основне слабости оваквог приступа реформама су претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулационог механизма (потребно је само брзо стабилизovati, либерализovati и приватизovati привреду па ће “невидљива рука” тржишта све сама да регулише)²⁾, те замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформа-

¹⁾ На опасност да се после “српске октобарске револуције” нова власт определи за погрешан програм економских реформи, теоријски утемељен на неокласичном концепту чисте тржишне привреде - а практично реализован у складу са принципима Вашингтонског консензуса, благовремено смо упозоравали како у средствима масовног информисања (“Рецепт за колонијалне земље” Данас, 30.10.2000; “Да ли су нам потребне радикалне економске реформе”, Данас, 08.11.2000), тако и у економским часописима (“Предности и недостаци монетарног одбора”, Финансије, 9-10/2000; “Југословенска привреда на почетку трећег миленијума”, Финансије, 1-2/2001; “Ортодоксни и хетеродоксни програми стабилизације”, Финансије, 3-4/2001; “Србија на добром реформском путу или не?”, Економски анали, децембар, 2002).

²⁾ У ранијим расправама о монетарном одбору истицао сам да његово увођење *de facto* значи признање неспособности државе да самостално води монетарну политику и њено пристајање да то чини неко други из иностранства. Другим

цији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства за успешно реформисање привреде (дугорочан динамичан привредни раст и повећање благостања грађана), а не циљеви сами за себе и показатељи успеха реформи, како то често тврде наши реформатори.

После овог кратког осврта на два постављена начелна питања пређимо сада на проблематику одабраног модела приватизације у новом законском решењу којим се ова материја регулише. Један од првих значајнијих економских закона који је, на предлог ресорног министарства и владе, донео садашњи сазив Скупштине Србије односио се на приватизацију. Одмах се намеће логично питање да ли је било неопходно да се иде на нови закон о приватизацији? Познато је да су инвеститори веома осетљиви на стабилност амбијента у коме привреда послује, те да без неких великих

речима, то представља увођење одређеног вида старатељства или принудне управе над земљом монетарног одбора. Да би се та очигледност избегла, монетарна политика једне земље (као што је то сада случај у Србији) може да се води по принципима монетарног одбора, а да његово увођење није озваничено. То може да буде и добар алиби за некомпетентност управљачке економске (у овом случају, монетарне) елите. То исто можемо рећи и за случај када се спроводи економска политика по принципима Вашингтонског консензуса, односно када се економске реформе базирају на либералној теорији економске политике, односно неолиберализму или тржишном фундаментализму како се он у последње време назива. Стабилизација, либерализација и приватизација се нуде као универзалан лек за све привредне проблеме. Владајућа елита нас убеђује да ће привредни проблеми бити решени када се спроведу реформе. Односно када се достигне стабилизација и изврши либерализација и приватизација привреде тржиште ће све то одлично да регулише. А када се ситуација у привреди (и после неколико година реформи) битније не поправља, онда властодршци имају добар алиби, односно скидају одговорност са себе - за то они нису криви, то је ствар тржишта.

разлога, не треба често мењати и доносити потпуно нове темељне економске законе. Упркос томе, за последњих десетак година то је, у нашој земљи, чињено више пута са законом о приватизацији.³⁾ Честе и темељне измене закона који регулишу приватизацију сигурно неће подстаћи инвеститоре да свој капитал пласирају на ово подручје. С друге стране, доношењем нових закона губи се и драгоцено време које одлази на припрему, јавну расправу и усвајање, а после тога стварања свих неопходних претпоставки да би се он примењивао у пракси.

Поред обавезности и временске орочености приватизације, а што је могло да буде решено изменама претходног закона, основна идеја која је захтевала доношење новог закона, према предлагачима законског текста, јесте да се уместо дотадашње бесплатне поделе (и продаје са попустом) акција запосленим, иде искључиво на продају, те да се кроз процес приватизације дође до квалитетних стратешких партнера за већину наших предузећа. Узгред да напоменемо да су, углавном, исти наши економисти били (бар формално, јер о улози страних саветника јавно се мало шта зна)⁴⁾ аутори новог као и претходног закона.

Тако би, по замисли аутора овог закона, наша предузећа добила, не само, квалитетне стратешке партнере

³⁾ Године 1990. усвојени савезни закон о приватизацији фаворизовао је интересе запослених и менаџмента предузећа. После распада СФРЈ у СРЈ донет је 1992. године нови републички закон који је био заснован на идеји минулог рада и запослених као циљној групи, да би већ 1994. године био донет Закон о ревизији раније учињених приватизација (познат по предлагачу као Ђинђићев закон) којим је практично био поништен цео претходни процес приватизације. Године 1997. усвојен је нови Закон о својинској трансформацији који је такође био заснован на идеји минулог рада и где су у циљној групи поред запослених радника и државна бирократија и сељаци у задругама.

⁴⁾ И поред прокламоване транспарентности, масовно присуство у кључним

(који би се, уз то, обавезали да додатно инвестирају у новокупљена предузећа и учествују у трошковима транзиције), него би и држава добила значајна финансијска средства.⁵⁾ Индикативно је да извршна власт стално наглашава да су средства која држава добија продајом њен другоразредан мотив, а да је главно да озбиљни стратешки партнери преузму предузећа, инвестирају у њих и финансирају социјалне

владиним министарствима и њеним агенцијама (на пример, Агенцији за приватизацију) страних саветника и/или наших грађана који су плаћени средствима из иностранства још увек је табу тема. Није познато да ли страни саветници имају само саветодавну улогу или је она знатно већа. С друге стране нејасно је коме су лојални и чије интересе заступају наши грађани које плаћају странци, да ли су то интереси државе (чији су држављани и за коју формално раде) или странаца (који их плаћају). Њихов положај је нарочито незавидан јер се ангажују уговорима на одређено време и било каква њихова “непослушност” за последицу може да има да њихов уговор неће бити продужен. А њихове плате су знатно веће од плата осталих запослених у истим тим министарствима и агенцијама, а које исплаћује држава.

По страни остављамо и једно веома интересантно питање везано за рад наших грађана у државним институцијама који је плаћен од стране странаца. Кључна референца за њихово ангажовање (поред одличног знања енглеског језика) јесте њихова младост. Интересантно да код нас нико не примећује (у свеопштој борби против различитих - стварних и измишљених - дискриминација која је такође финансирана из иностраних фондова) једну нову (све распрострањенију) врсту дискриминације - “дискриминацију по узрасту” коју намећу странци који нам долазе. У многим њиховим јавним конкурсима један од услова је и “старосна доб” (најчешће се наводи да кандидати морају бити млађи од 35 година).

⁵⁾ Кориштење средстава добијених продајом предузећа за покриће дефицита текућег буџета иако, најблаже речено, дискутабилно, није иницирало неку озбиљнију стручну расправу. А било би довољно само да се запитамо: шта као обични грађани мислимо о сељацима који распродају породична имања да би то трошили или какву будућност могу да очекују људи који продају имовину, стварану генерацијама, да би преживели.

Ми понављамо овде (али не само у вези са овим сегментом реформи) исто “рецепт” који је примењиван у Аргентини (а који “прописује” исти саветодавац - ММФ), а познато је како је крајем 2001. године завршено са “аргентинским привредним чудом”.

програме. То ће, према њиховој причи, од лоших друштвених створити добра приватизована предузећа.

У почетку је ова прича о стратешком партнеру изгледала као лепа бајка. Највиши представници извршне власти раније су најављивали да ће до краја 2002. године на наше просторе, кроз приватизацију, доћи најмање 10 од првих 100 највећих светских компанија које ће да уведу светске принципе пословања уложе значајна средства у инвестиције новокупљених предузећа, учествују у трошковима транзиције, а и држава ће добити значајна финансијска средства од продаје неприватизованих предузећа. Пошто је 2002. година за нама разлика између онога што је владајућа елита најављивала и онога шта се стварно догодило је очигледна.

Идеја, како су је презентовали предлагачи новог модела приватизације, је била више него одлична, али има само један недостатак - у пракси је тешко остварива јер за инвеститоре, на овим просторима, постоје веома слабе гаранције сигурности улагања капитала, а модел приватизације који је одабран претпоставља, да би био успешан, велику стабилност улагања за инвеститоре.

Треба рећи да та претпоставка није постојале од самог почетка када се почињало са формирањем нове власти. Тешко се могло очекивати да ће озбиљни инвеститори масовније улагати свој капитал у земљу у којој често избијају (јогурт, багер и сл.) револуције, где влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда – од затвора, преко предузећа до Савезне управе царина и Народне банке Југославије) у којој не постоји елементарна правна сигурност ни у предузећима са страним улагањима (кризни штаб је уведен у Телеком-у где постоји

страни инвеститор, а у Галеници страни инвеститор – ICN преотима већинску државну фирму) итд.⁶⁾

Могло се претпоставити да је нова власт сматрала да ће револуционарна еуфорија после октобарских догађаја брзо спласнути, те да се ради само о тренутно неповољним условима за стране инвестиције али да је она одлучна да те услове убрзо поправља како би одабрани модел приватизације могао да буде успешан.

Међутим, време које је уследило показало је да нове власти не чине ништа на побољшању услова за улагања инвестиција, чак напротив својим потезима додатно погоршава и онако несигуран амбијент за озбиљније инвестиције. Један од првих закона српске владе односи се на опорезивање екстрапрофита (оствареног у складу са важећим законским прописима) који има ретроактивно дејство. Невероватан преседан који инвеститоре може само да одбија са ових простора на веома дуг период времена. Узгред буди речено, остварени финансијски ефекти од опорезивања екстрапрофита (око 100-тињак милиона долара) занемарљиви су у односу на најављиване (неколико милијарди долара) од стране главних заговорника овог закона, а поготово на штету коју ћемо дугорочно да имамо због ретроактивно опорезованог профита оствареног по важећим законима.

⁶⁾ Преузимање државних институција и предузећа вршено је уз помоћ “дугих цеву” и сличних “аргумената” како то тврде очевици, али и званичници актуелне власти (као на пример, републички министар унутрашњих послова). Интересантно је да најутицајнији економиста у земљи, проф. др Миролуб Лабус, јавно обзнањује да самоуправљање није лоше, те да генерално подржава смене старих руководства од стране Кризних штабова, док то у исто време медијски најекспониранији економиста, мр Млађен Динкић, практично демонстрира у Народној банци.

Поред тога, политичка нестабилност и хаотично стање се наставља, поред осталог, и због међусобних сукоба странака – победница из 2000. године, свакодневно имамо ниподаштавање одлука највиших судских органа – Уставног и Врховног суда – од стране премијера и његових министара (мр Божићара Ђелића) и других високих функционера (мр Млађена Динкића) итд.⁷⁾ Једноставно се стиче утисак да извршна власт ништа не предузима у изградњи ефикасних институција и увођењу владавине права. Чак шта више, као да се, са њихове стране, све чини да до тога и не дође.

Упозорења, која су се могла чути током јавне расправе, да изабрани модел приватизације који се предлаже није најсретније решење нису узимана у обзир.⁸⁾ Није се обазирало ни на искуства других држава у транзицији. Тако на пример, на саветовању о приватизацији које је одржано на Економском факултету у Београду у априлу

⁷⁾ Чак је и проф. др Љубомир Маџар, који има доста разумевања за нову власт, реаговао на њихов однос према судству и, између осталог, написао: “Зато је однос према судовима добар тест односа према демократији и према тржишној привреди. Немогуће је бити демократски опредељен, а нападати судове. Поготово ако су ти напади учестали и малтене систематски... Наиме, тако разорни напади компромитују и подривају судску власт као такву, смањујући шансу да земља, макар и у даљој будућности, добије делотворан судски систем без кога нема ни праве политичке демократије ни здраве тржишне привреде... Ово је текст о недозвољено агресивном и арогантном односу извршне (и монетарне) власти према судовима.” (Проф. др Љубомир Маџар, Јустиција памети, Економска политика, 23.12.2002) У наведеном тексту професор Маџар, са правом, директно “прозива” и гувернера мр Млађена Динкића који је до “српске октобарске револуције” био његов асистент на Економском факултету. А Конрад Лоренц, оснивач етологије (науке о понашању), у студији “О агресивности” пише да код човека који је “исувише брзо променио сопствене животне услове, агресивни нагон има често деструктивне последице.”

⁸⁾ У време расправе о новом Закону о приватизацији осврнуо сам се у једном свом тексту (Финансије, 3-4/2001) начелно на понуђена решења и, између осталог, истакао: “У Министарству за привреду и приватизацију Владе Србије

2001. године (непосредно пре доношења Закона) гост из Словеније проф. др Јанез Прашникар је између осталог рекао “желим да успете и нисам дошао овде да вам солим памет, али нисам сигуран да сте изабрали добар пут” и пренео њихова искуства. Истакао је да словеначка економска и политичка елита, после дуготрајне расправе почетком 90-их година прошлог века, долази до закључка да треба одустати од идеје продаје неприватизованих предузећа,⁹⁾ јер ће мало ко бити спреман да инвестира на подручје који граничи са регионом (Балкан) који је веома нестабилан.¹⁰⁾ Проценили су да је мало вероватно да ће у земљу доћи солидни стратешки партнери, те да се може очекивати долазак спекулативног капитала од кога би било више штете него користи.

Одлучили су се за инсајдерски тип приватизације, те су данас у око 90% словеначких предузећа радници

изложена је основна концепција новог Закона о приватизацији који би требало да буде усвојен у мају месецу. Поред обавезности и временске орочености (што је могло бити решено изменом и досадашњег Закона) основна идеја новог решења јесте да се кроз приватизацију жели да дође до квалитетних стратешких партнера за већину наших предузећа, а не да се она бесплатно поделе или са попустом продају запосленим (како је то омогућавао досадашњи Закон). То треба да се оствари путем продаје тако не само да би већина наших предузећа добила квалитетне стратешке партнере (који ће бити спремни да инвестирају у њих и учествују у трошковима транзиције) него би и држава продајом дошла до значајних финансијских средстава. Идеја више него одлична али, по мом дубоком уверењу, исто тако нереална.”

⁹⁾ Према словеначком приватизационом моделу основна схема дистрибуције била је следећа: 10% пензиони фонд, 10% фонд за компензације (денационализацију), 20% фонд за развој, 20% бесплатна подела запосленим и 40% продаја са попустом запосленим и осталим правним и физичким лицима.

¹⁰⁾ А шта рећи за нашу земљу где још није решено питање државе у којој живимо, где не контролишемо целокупну сопствену територију и у којој егзистира неколико паралелних правних и економских система.

већински власници, а привреда се веома динамично развија и Словенија је данас лидер међу земљама у транзицији и нови члан Европске уније. Из овога искуства Словеније произилази закључак да сам модел приватизације није пресудан за ефикасно тржишно привређивање. Велико је питање да ли је и сама приватизација пресудна за ефикасну тржишну привреду (како то тврде наши реформатори), а сам модел приватизације то сигурно не може да буде. Група америчких економиста – нобеловаца (Џејмс Тобин, Кенет Ероу, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт Солоу) и руских академика (Леонид Абалкин, Олег Богомолов, Станислав Шаталин, Валериј Макаров, Јуриј Јеременко, Дмитриј Лавов) у заједничком обраћању Борису Јелцину 1996. године истичу: *“уколико и постоји тајна тржишне привреде она се не налази у приватној својини него у конкуренцији”*.¹¹⁾

Када се већ позивамо на искуство Словеније, најуспешније привреде у транзицији, веома интересантне ствари смо недавно могли да прочитамо у одличном интервијуу (Политика, 30.9.2002) у коме проф. др Иван Рибникар, један од најугледнијих економиста са простора бивше заједничке нам државе, каже: *“Најважнија ствар у транзицији је да се не дозволи да пропадне ниједно предузеће чији се проблеми могу решити. У Словенији је, на пример, пропало врло мало предузећа... Једна је логика да се све почисти као да ништа не ваља па да се онда креће из почетка. То је погрешно. Словенија је спасавала све што се спасти могло. Спровели смо санацију банака. Делом су предузећа опстала преко банака, а делом добијали средства директно (од државе)...*

¹¹⁾ Видети детаљније у књизи: О. Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Москва, 2000.

Ако пустите да пропадне све што мислите да не вреди, онда ће мало шта остати... Уколико би после тога пропадања наступила јака предузетничка иницијатива то би било добро. Но, то слабо иде."

Насупрот томе код нас није до краја јасно зашто се Министарство за привреду и приватизацију једноставно не зове Министарство за приватизацију пошто се оно скоро искључиво бави питањем приватизације, а неприватизована предузећа су (у складу са доктрином економиста – либерала) препуштена сама себи.¹²⁾ Уместо да се покуша извршити реструктуирање предузећа где је то могуће, како би боље дочекала приватизацију (које се, уз то, веома споро одвија) она у међувремену, масовно пропадају и уколико уопште опстану до момента приватизације биће продата по багателној цени.

Како време одмиче остварени резултати приватизације све се више разликују од оних најављиваних на почетку. Показује се да и не постоји тако много стратешких (поготово не изузетно квалитетних) партнера заинтересованих за куповину наших предузећа. За релативно мали број предузећа сигурно ће (као и у свакој другој земљи)

¹²⁾ Значајније ангажовање било је само у великим колективима, са много запослених, где су претили социјални немири. Најпознатија, и од извршне власти медијски доста популарисана, била су решења која су урађена у Застави и РТВ Бор. О ефектима предузетих мера најбоље говоре вести које можемо да читамо у новинама, из дана у дан, почетком 2003. године - Маршеви гладних у Бору у коме учествује преко 10.000 људи, те вишедневни протести бивших и садашњих радника Заставе у коме долази до сукоба полиције и грађана (са употребом полицијских палица, водених топова и кориштењем паса), првих после "српске октобарске револуције". За сада се ефекти мера предузетих у овим колективима свде на велики број радника који је остао без посла, и производњу која је преполовљена у односу на ону од пре само неколико година.

постојати заинтересовани купци. Али ту се ради о предузећима која представљају тзв. породично сребро, односно предузећима из области телекомуникацијама, електропривреди, хемијској и нафтној индустрији, цементарама, пиварама и слично. Цене и за “породично сребро”, које се постижу њиховом продајом кроз приватизацију су, по правилу, такве да многи са правом говоре да се ради о распродаји наших предузећа.¹³⁾ У земљама са великим ризиком улагања капитал, по правилу, не долази сем у наведена предузећа која представљају “породично сребро”, те у банкарство и трговину где инвеститори остварују велики профити али се тиме истовремено уништава домаћа производња.¹⁴⁾

¹³⁾ Интересантно је напоменути да је сада, када смо нормализовали односе са светом, исти инострани купац за Цементару у Беоцину платио мање него што је то био спреман у време прошлог режима када је земља била под економском блокадом.

¹⁴⁾ У раније споменутом тексту (Финансије 3-4/2001) писао сам: “У склопу опште либерализације привреде Народна банка се, по мом мишљењу, брзо и недовољно припремљено определила за либерализацију уласка страних банака у земљу. То у ситуацији тешког стања у домаћем банкарству може да изгледа једноставно решење, како да се дође до здравог банкарског система, али се заборавља да то лако може да доведе до ситуације у коме ће се југословенски банкарски систем највећим делом или у целини састојати од страних банака. Стране банке би прикупиле домаћу штедњу и акумулацију без гаранције да ће она у целини или бар делимично бити инвестирана у југословенску привреду. Искуство других земаља може да буде веома поучно. Тако на пример, у Аргентину су, после либерализације уласка страних банака, за кратко време оне у потпуности “угушиле” све домаће аргентинске банке. Тако се сада целокупан банкарски систем земље састоји од иностраних банака које (на бази прикупљених средстава) скоро да и немају кредитне пласмане у Аргентини. Евенуално, кредите могу добити само моћне иностране компаније (на пример, Соса Сола) које послују на овом тржишту, али банкарских пласмана, по правилу, нема у аргентинска предузећа.” Напомињем да сам то писао у време када се још говорило о “аргентинском привредном чуду” које знамо како је завршено.

С друге стране, прети опасност да у сфери трговине инострани трговински ланци по ниским (због јефтиног увоза у условима прецењеног курса

Из Министарства за привреду и приватизацију већ је најављено (а то “препоручује” и ММФ) да код следећих продаја следи “кресање” улагања у социјалне програме како би се остварила већа средства која држава добија од продаје. То је индиректно признање да су приходи из приватизације недовољна да се обезбеде потребна средства држави, пре свега, за покриће буџетског дефицита,¹⁵⁾ али и потврда да до краја нису биле искрене приче да су приходи од приватизације које ће убирати држава од другоразредног значаја.¹⁶⁾ И тако, да би се приходи државе повећали иде

динара) или чак и дампиншким ценама освоје домаће тржиште и униште домаћу производњу и трговину. С друге стране, наш неосмишљени приступ реформама уопште, па и либерализацији у овом домену веома лепо илуструје пример отварања “Меркатор”-а у Београду и немогућност да тако нешто оствари наша “Делта” у Словенији.

¹⁵⁾ И поред катастрофалног стања у привреди у последње две године у земљи се смирује социјални бунт и на тај начин што се буџет пуни и приходима од приватизације, донацијама које су стизале (поготово у почетку), те одлагањем плаћања доспелих обавеза и додатним задуживањем у иностранству. Очигледно је шта се може очекивати у блиској будућности када привредна активност стагнира (тако на пример, после малог раста од свега 1,3% у 2002. години физички обим индустријске производње у јануару 2003. године мањи је за 6,2% у односу на исти месец 2002. године, а чак за 21% у односу на претходни месец), приходи од приватизације су “поједени”, а ускоро нећемо имати шта ново продавати (**истина поред продаје предузећа нуђене су паре и за испоруку наших грађана Хагу, а сада се предлаже и да нам се исплате 2,5 милијарде долара ако се одрекнемо Космета - видети: Политика, 08.02.2003), донације ће пресушити (сада нико више и не спомиње раније обећане - другу и трећу - донаторске конференције),** а поред неколико десетина милиона колико је потрошено за сервисирање спољног дуга у 2002. години требаће издвојити (према проценама стручњака ММФ) 467 милиона долара већ у овој, 2003. години, 719 у 2004, 852 у 2005, 1.107 у 2006, 1.315 у 2007, 1.512 у 2008. и милијарду и 630 милиона долара у 2009. години. (Извор: OECD, Economic Surveys Federal Republic of Yugoslavia - Economic Assessment, Paris, 2002.).

¹⁶⁾ То лепо илуструје и тендерска приватизација Фриком-а, која је обављена почетком 2003. године. Купац је хрватски концерн Агрокор који ће поред купопродајне цене од 11 милиона долара инвестирати у Фриком 17,5 милиона долара, а одбачена је грчка Делта која је нудила 5 милиона долара за куповину и 30 милиона долара за инвестиције.

се на кресање социјалних програма, што ће број незапослених, који је повећан и током досадашње приватизације, додатно увећати. Према подацима Републичког завода за тржиште рада крајем јануара 2003. године, број лица која траже запослење је 923.377, што је за 16,6% више него у истом месецу претходне године. У исто време број запослених износи само 1,82 милиона и стално се смањује.

Резултати постигнути до сада у приватизацији не изгледају “сјајно”, а то се још мање може рећи за очекивања од приватизације у наредном периоду. Током 2002. и 2003. године држава је продала друштвени капитал у нешто више од 100-тињак предузећа и за њих добила око 400 милиона евра (тендери 210, аукције 98, и продаја акција из портфеља од ранијих приватизација 92 милиона евра). У овој години држава планира да продаје капитал у још око 1.000 предузећа. Која ће се цена у тим приватизацијама постићи, при тако великој понуди, можемо претпоставити ако се зна да је постигнута цена за горе наведених 100-тињак одабраних атрактивнијих предузећа (приватизовани за претходних нешто више од годину дана) мања од књиговодствене вредности капитала тих предузећа.

Шта се може очекивати од приватизације у наредном периоду? Директор Агенције за приватизацију, др Мирко Цветковић, веома реално процењује перспективе даљих приватизација, и каже: “Добра предузећа ће бити на понуди током ове године и можда почетком идуће, али после тога оно што се нуди неће бити много вредно улагања. Тиме ће аукцијска приватизација, практично, бити завршена”. (Политика, 22.02.2003.). Имајући у виду да ова процена долази од веома компетентне особе то значи да за већину, од сада постојећих, предузећа у Србији неће постојати заинтересо-

вани инвеститори. Каква ће бити њихова судбина, није тешко да се предвиди.

После две године прича о приватизацији која је, на почетку, изгледала као лепа бајка - све мање личи на њу. Сада можемо да очекујемо нову причу. Биће то прича о стечајевима и та прича ће у почетку такође личити на лепу бајку. Убеђиваће нас да се стечаја не треба плашити јер у њима пропадају само лоши власници али не и лоша предузећа. Њих ће преузети нови - бољи власници, односно лоше власнике замениће добри, па ћемо од "болесних", кроз стечајеве, доћи до одличних предузећа која ће повећавати број запослених и њихове плате.¹⁷⁾ Остаје да се види да ли ће бити довољно оних који ће поверовати, истим приповедачима, и у ову нову причу?

(Март, 2003)

P.S.

Као што сам Већ истакао Програмски савет одлучио је да "због обимности материјала" објави само половину мога реферата *"Србија на добром реформском путу или*

¹⁷⁾ Али ни то није све. Светска олигархија (о њеном деловању видети детаљније у моме тексту објављеном у часопису Економски анали, децембар 2002.) увелико већ "пише" нову причу која има радни наслов "Међународни стечајеве над задуженим земљама", а коју ћемо ускоро и званично моћи да чујемо. Хоћу да верујем да ћемо имати довољно мудрости да земљу не доведемо у стање у коме ће и над њом да се уведе међународни стечај са "стечајним управником".

Хоћу да верујем, али не могу да се ослободим стрепње. (Да, на крају, парафразирам једног нашег мудрог човека.)

не?”, а изостави део који се односи на приватизацију и нереалан курс динара. Изостављени део о курсу динара (“*Рашомон око курса динара*”) објавио сам у часопису Економска политика.

* * *

Две године од промене власти у Србији тек се сада почело учесталије расправљати о реалности курса динара и адекватности политике коју води НБЈ са гувернером мр Млађеном Динкићем на челу. Али још увек већина, не само “обичних” грађана, већ и највећи део домаће политичке и економске елите, сматра највећим успехом нових власти управо финансијску стабилност - стабилан девизни курс и ниску инфлацију, односно макроекономску стабилност како то воли да кажу наши реформатори.

За обичне грађане то је објашњиво јер они од тога на краatak рок имају и користи (раст личне потрошње, јефтинују увозна роба итд.) али је апсолутно недопустиво за домаћу политичку, а поготово економску елиту која би морала да зна за недавне катастофалне резултате сличних “подухвата” у неким земљама у транзицији (на пример, Русија - 1998), као и земљама Латинске Америке (на пример, Аргентина - 2001) када је после достигнуте финансијске стабилизације (стабилан девизни курс и једноцифрене годишње стопе инфлације) дошло до краха националних валута, те урушавања целокупне привреде и драстичног осиромашења грађана.

Наравно, неоспорно је да свака успешно вођена економска политика мора да обезбеди релативну стабилност девизног курса и цена, као средства за остваривање главног циља - дугорочног динамизирања привредног раста

и повећања благостања грађана. Оно што је дискутабилно јесте начин како се то остварује. Стабилан девизни курс и ниска инфлација не могу да буду главни циљ реформи, а поготово је недопустиво да се он остварује на уштрб дугорочног динамизирања привредног раста и повећања благостања грађана, што се десило у Русији и Аргентини и што се сада дешава и у нашој земљи.

За последње две године курс динара се није значајније мењао и може се рећи да је он *de facto* остао фиксан, док су домаће цене значајно порасле (два до три пута). Остављајући по страни друге факторе (не)конкурентности наше робе, оваква политика курса динара са своје стране “покушљаје” домаћу робу на иностраном тржишту и стимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје “јефтинија”. На тај начин се “гуши” домаћа производња која ценовно није конкурентна на иностраном, али ни на домаћем тржишту где је увозна роба јефтинија. На тај начин странцима се једноставно уступа добар део домаћег тржишта “без борбе”, што је једноставно несхватљиво. У исто време “гушењем” домаће производње обара се вредност наших предузећа која у условима масовне приватизације такође долазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама. Због тога нису далеко од истине тврдње, које се често чују, да долази до распродаје домаћих предузећа.

Поред тога, прецењени курс динара вештачки подстиче личну потрошњу преко јефтених увозних роба што је нарочито опасно у нашој ситуацији јер се спољно финансирање (о чијој целисходности се, такође, може расправљати) опоравка домаће привреде делом прелива у личну потрошњу. Уместо да, задужујући се у иностранству, инвестирамо у опоравак домаће привреде, новац се једним делом усмерава у личну потрошњу.

Међутим, гувернер М. Динкић и даље тврди да је остварена макроекономска стабилност здрава и дугорочна, а курс динара реалан јер га на тржишту одређује понуда и тражња. При томе, прећуткује чињеницу да су интервенције НБЈ у протеклом периоду биле значајне на страни понуде како би се курс одржао стабилним. Тешко може изгледати убедљиво и обичном грађанину, а поготово стручној јавности, да у условима деловања тржишта под утицајем понуде и тражње долази до вишеструког повећања свих цена, а да једино цене иностраних валута остају непромењене.

Да се ипак ради о нереалном курсу динара могли бисмо да наведемо више аргумената, али ћемо се задржати на једном - стању у нашем спољнотрговинском билансу, пошто је неоспорно да је једна од кључних економских функција курса да уравнотежи увоз и извоз и спољнотрговински дефицит одржава у разумним границама. После прошлогодишњих 2,9 милијарди долара спољнотрговинског дефицита (што је за 35% више него у време старог режима) у овој (2002) години се очекује да ће он износити око 3,7 милијарди долара. Према подацима Савезног завода за статистику за првих девет месеци ове године увоз је достигао 4,35, а извоз само 1,6 милијарди долара уз веома неповољну структуру увоза и извоза. Огроман спољнотрговински дефицит, који ће у 2001. и 2002. години да премашу 6 милијарди долара, прети да земљу увуче у још дубљу дужничку кризу са несагледивим последицама које из тога произилазе. Оно што посебно треба да забрињава јесте чињеница да су резултати у спољнотрговинској размени много лошији сада, када су укинута санкције, него у време када смо били у економској блокади. Добар део "заслуга" за то има и нереалан курс динара.

Двогодишње инсистирање на стабилном девизном курсу већ има непоправљиве штете за српску привреду (ниже стопе привредног раста и запослености) и свако даље инсистирање на постојећем курсу динара само ће ту штету повећавати. Тешко је са становишта здравог смисла објаснити зашто се у реформисању наше привреде предност даје неадекватним програмима и у потпуности игноришу искуства других. Конкретније, зашто смо у политици девизног курса предност дали програму сличном оном који примењују у Босни и Херцеговини и Бугарској (које већ пет година имају фиксан девизни курс и привредну стагнацију), а одбацили искуство Словеније, најуспешније од свих земаља у транзицији.

Чак је и најшира јавност у нашим дневним листовима могла да чује добронамерне савете архитеката словеначких економских реформи о њиховим искуствима везаним за курс националне валуте. Да споменемо само мишљења двојице од најугледнијих економиста са простора бивше Југославије. Одмах после смене власти у Србији проф. др Ложе Менцигер каже (“Данас”, 12.10.2000) *“Поручио бих својим колегама у Југославији да се много не ослањају на савете светских економиста. Нама су неки од тих економиста на почетку деведесетих предлагали да фиксирамо курс толара, чему смо се одлучно одупрели.”* Недавно смо могли да прочитамо одличан интервију (“Политика”, 30.9.2002) са проф. др Иваном Рибникаром у коме он, на питање како коментарише макроекономску стабилност у Србији, одговара: *“Ја сам све време, у протеклих десет година, у централној банци Словеније утицао на монетарну политику као члан Савета, али увек смо водили рачуна да не уништимо домаћу индустрију која*

извози... мислим да држање чврстог курса није добро. То може допринети мањој инфлацији, али инфлација није највеће зло. Веће је ако имате 20 и више одсто незапослених”.

Међутим, оно што нарочито забрињава јесте чињеница да се проблем реалности девизног курса још увек посматра изоловано као “инцидент” или “дефект” кога треба решавати већом или мањом корекцијом курса националне валуте, а не третира се као један важан елемент стандардне економске доктрине која је, нажалост, доминантна у нашој научној и стручној јавности и коју доследно спроводи влада Србије и НБЈ. Ради се наиме о либералном програму радикалних економских реформи заснованом на “Вашингтонском консензусу”, програму који је разрађен крајем 80-их година прошлог столећа од стране Међународног монетарног фонда, Светске банке и администрације САД (Министарство финансија и УСАИД) и првобитно био намењен за земље Латинске Америке, а касније и привреде у транзицији (ПУТ).

Према наведеном програму само општа финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде, те масовну приватизацију довољни су да елиминирају стагнацију и иницирају економски раст. Сматрало се да је сасвим довољно извршити стабилизацију и либерализацију привреде, те приватизовати државну имовину да би се обезбедио дугорочан стабилан привредни раст, а истовремено је занемаривана чињеница да у ПУТ не постоји правна држава са ефикасним институцијама.

Кључне слабости оваквог приступа реформама су претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулационог механизма (потребно је само брзо стабилизovati, либерализовати и приватизовати привреду па ће “невидљива рука”

тржишта све сама да регулише), те замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства за успешно реформисање привреде (дугорочан динамичан привредни раст и повећање благостања грађана), а не циљеви сами за себе и показатељи успеха реформи. Са правом се може поставити питање: шта значи висок степен приватизације државне имовине, високо либерализована привреда и остварена финансијска стабилизација у условима стагнације или пада привредне активности и животног стандарда ?

Досадашња искуства латиноамеричких држава као и ПУТ у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи, засновани на либералној теорији економске политике, доживели неуспех, те је несхватљиво да из тога нисмо могли да извучемо адекватне поуке, поготово што је отворена критика исправности политике које су ММФ и Светска банка водиле у односу на ПУТ дошла и од стране економиста светског гласа (као на пример, нобеловци Васил Леонтијев, Лоренц Клајн, Џејмс Тобин, Роберт Солоу, Кенет Ероу, Џозеф Стиглиц). Тако на пример, прошлогодишњи добитник Нобелове награде за економију Џ. Стиглиц, за време посете Београду каже (Економист магазин, 12.03.2001) *“Постоје бројни случајеви који показују да савети ММФ-а нису у складу са интересима земље којој су упућени. Зато се морате дипломатски супроставити “шок терапеутима” и “монетарним фундаменталистима” из ММФ-а бранећи властите интересе. Јер улог у транзицији је много већи од економије; у питању је развој целокупног друштва”*. И поред

оваквих (и сличних) упозорања, нашим реформаторима је “нејасно” како то да њихове реформе добијају само похвале од ММФ-а и других међународних организација и институција, а у сопственој земљи њима нису задовољни.

Нажалост, ова и слична упозорења слабо допиру до нас, поготово до креатора реформи у нашој земљи. Истине ради треба рећи да присталице овог концепта нису само економисти из Г17 плус и њима блиски чланови експертског тима владе Србије и НБЈ, него и огромна већина наших економиста, која је склона некритичком прихватању већ готових економских модела развијених земаља, недовољно уважавајући специфичности наше привреде. Механичко прихватање већ готових модела, који се нуде од међународних финансијских организација, доводи до разуршавања националних економија што је и нормално у условима одсуства адекватне законске базе и јаким институција. Либерална економска политика може да обезбеди добре резултате у условима правне државе у супротном то води растројству целокупне привреде и корупцији у свим структурама власти.

За успешно спровођење економских реформи није само важно спровести стабилизацију, либерализацију и приватизацију привреде, ни обезбедити довољан обим инвестиција него је потребно изградити и правну државу са ефикасним институцијама. При томе, за разлику од инвестиција које могу да се обезбеде и из иностранства, правна држава и адекватне институције морају да се изграде у самој земљи. Та чињеница требало би нашу политичку и економску елиту да подстакне на критичку преиспитивање принципа, на којима се заснивао наш досадашњи ток реформи подржан од стране међународних финансијских организација и који је био базиран на, сада већ, стан-

дардној економској теорији која је игнорисала институционалне аспекте транзиције. За разлику од стандардне економске теорије нова институционална економија (the new institutional economics) у великој мери шири област анализе обухватајући и социолошке, правне, културне и етичке аспекте, те акценат ставља на стварање институционалних претпоставки за ефикасно функционисање тржишне привреде. Да се на тај начин приступило реформисању наше привреде питање реалности девизног курса не би данас било толико контраверзно.